

Nota Belvedere definieert cultuurhistorie te eenzijdig

Vorige zomer zag de nota Belvedere het licht. Daarin staat het regeringsvoornemen verwoord om de cultuurhistorie sterker richtinggevend te maken voor de inrichting van de ruimte. Als belangrijkste motief voor het trekken van die beleidslijn geldt de toenemende landschappelijke vervlakking. De nota schetst een ommezwaai in dit proces door de culturele identiteit van de leefomgeving een sterker accent te geven. De Tweede Kamer bleek in december enthousiast over het beleidsstuk. Voor verschillende beleidsterreinen zou het in de nota Belvedere ontvouwde gedachtengoed een bouwsteen moeten vormen, om te beginnen voor de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening.

Eindelijk is zo een basis gecreëerd om de voortgaande ontluistering van stad en land tot staan te brengen. Dat is zo vaak geprobeerd en de Bond Heemschut kan daarover natuurlijk goed meepraten. Zo riep de bekende vakbondsman *Henri Polak* zo'n zeventig jaar geleden in het boek *'Het kleine land en zijn groote schoonheid'* zijn medeburgers op voor deelname aan de strijd voor behoud van het landschap. En in 1974 schreef *prof. dr. J.J.M. Timmers* in *'Nederland wat ben je nog mooi'*, dat als er geen maatregelen werden genomen en het bewustzijn niet toenam honderd jaar later niets meer van de schoonheid van Nederland over zou zijn.

Het zijn maar twee voorbeelden. Keer op keer moet de schoonheid van het land blijikbaar onder de aandacht worden gebracht. Zo verhaalt *Willem van Toorn* in zijn recente boek *'De Rivier'* van een waterbouwkundige die tijdens een discussieavond over de dijkverzwaringen tegen hem riep: 'Wát vindt u dan in godsnaam zo mooi aan dat landschap?' Van Toorn realiseerde zich toen 'dat er mensen bestonden die landschappen zagen als een tekentafel, waarop je dingen kon weggummen om nieuwe te tekenen.' Maar met de nota *Belvedere* kan dus de vlag uit. Een mijlpaal is bereikt. Niet langer kan de cultuurhistorische

betekenis van het landschap zo gemakkelijk meer worden omzeild.

Kentering in beleid

Belvedere is een bijzondere nota. De nota ziet er niet alleen fraai uit, hij verleidt ook tot vertier. In de bijlage – een apart boekwerk – staan maar liefst zeventig ideeën voor leuke uitstapjes. Zelfs vanuit de luie stoel valt er heel wat te ontdekken. Zo had ik nog nooit gehoord van de polder Arkemheen bij Nijkerk, een polder die volgens Belvedere toch tot de meest bijzondere van Nederland behoort maar ik niet eens in mijn vrij gedetailleerde atlas kon vinden. Maar het gaat natuurlijk om de inhoud. Die is ambitieus. Er is op serieuze wijze werk van gemaakt om een basis te leggen voor een werkbare relatie tussen cultuurhistorie en ruimtelijke ontwikkeling. Dat is zeer verheugend. In een land waar bestuurders rondlopen met zo weinig historisch en landschappelijk besef dat er zelfs nieuwbouwwijken en ziekenhuizen in de uiterwaarden van rivieren worden gebouwd, werd dat ook hoogtijd.

In de nota wordt het erkennen en herkenbaar houden van cultuurhistorische identiteit voor zowel het stedelijke als landelijke gebied beschouwd als kwaliteit en uitgangspunt voor verdere ontwikkelingen. Het gaat dus niet puur

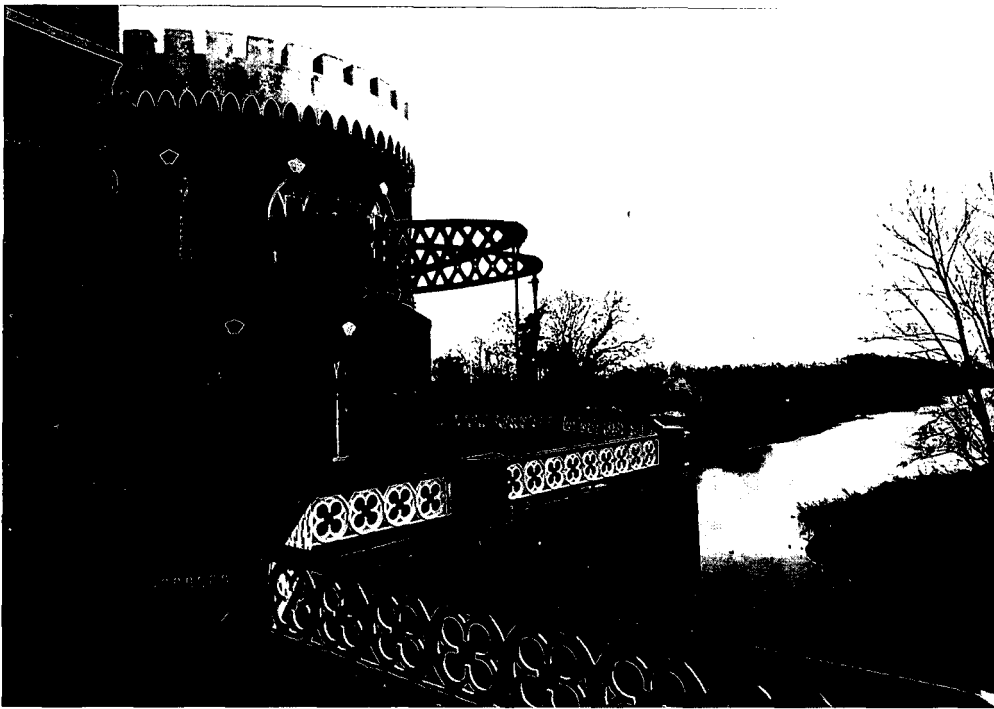
om behoud en bescherming van waardevolle gebieden, maar om 'de creatieve benutting' van cultuurhistorische waarden, of, zoals het elders in de nota heet, 'het cultureel vermogen als vruchtbare bron' om de ruimtelijke trends, die apart worden beschreven, in goede banen te leiden.

Als instrument voor cultuurhistorische waardering wordt de Belvedere-kaart gepresenteerd. Deze is gebaseerd op basiskaarten waarop de cultuurhistorische waarden staan aangegeven vanuit drie invalshoeken: archeologisch, historisch-(steden)bouwkundig en historisch-landschappelijk.

Dit instrument vormt in feite de kern van het beleid, waaraan vrijwel de gehele nota verder is opgehangen (en de bijlage in zijn geheel). Belvedere-gebieden zijn streken met een accumulatie van (verschillende) waarden en/of een integrale samenhang van waarden.

Mooie woorden

Op zich is het zeer te waarderen dat de cultuurhistorie in verband wordt gebracht met (wenselijke) ontwikkelingen op andere beleidsterreinen. Maar in de uitwerking van die fraaie doelstelling is de nota betrekkelijk vaag. Zo wordt benadrukt dat de relatie tussen cultuurhistorie en ruimtelijke ordening onder span-

Het Cruquiusgemaal in de Haarlemmermeer. Foto A. Dullé.

ning staat, om vervolgens met grote-sprongen-snel-thuis te concluderen dat juist die spanning de waarde van die relatie kan zijn. Behoud door ontwikkeling luidt het devies. Er moeten een *anticiperende* cultuurhistorie en *reflectieve* ruimtelijke planning ontstaan. Mooie woorden. Maar wat ik miste is hoe de cultuurhistorie dan op een creatieve manier kan worden benut. In het officiële beleidsstuk wordt eigenlijk maar één concreet voorbeeld gegeven: het gebruik van de Nieuwe Hollandse Waterlinie in het kader van het nieuwe beleid op het gebied van de waterhuishouding. Voor de rest ademt de nota toch vooral de geest van bescherming en behoud.

Vage selectiecriteria

Ten tweede lijken de samenstellers op verschillende gedachten te hinken. De gebieden met de hoogste cultuurhistorische waarden zijn duidelijk begrensd en worden op kaart weergegeven. Dat heeft iets heel definitiefs. Tegelijkertijd echter houden de samenstellers een slag om de arm door aan te geven dat er nog wijzigingen mogelijk zijn en er andere inzichten kunnen ontstaan. Dit valt op zich overigens zeer te waarderen. Maar als je zo duidelijk gebieden afbakent en waarden bepaalt, dan moet er een heldere verantwoording over worden afgelegd. Die ontbreekt. De criteria op basis waarvan de gebieden zijn geselecteerd (zeldzaamheid, gaafheid en representativiteit) worden slechts summier toegelicht. Dat doet de onderbouwing van het geheel bepaald geen goed. Discussabel is ook de methode van stapeling die de basis vormt voor de keuze van de Belvedere-gebieden. Vanuit elke invalshoek zijn op de drie basiskaarten basiswaarden en hoge sectorale

waarden aangegeven. Heeft een gebied op twee of meer sectorale kaarten een hoge basiswaarde, dan is de Belvedere-status bereikt. Slechts een enkel gebied met zeer hoge sectorale waarde is bij wijze van uitzondering in deze bijzondere categorie ingedeeld. Ook is er nog de super-categorie van gebieden die zijn uitverkoren of in aanmerking komen voor de Werelderfgoedlijst van de UNESCO. Maar wat bovenal opvalt is het eenzijdige beeld dat van de cultuurhistorie is geschetst. Blind moet worden gevaren op het gezag van de drie kennisinstituten die aan de samenstelling van de nota hebben meegewerkt. Opvallend is daarbij vooral de enorme inbreng van de historisch-geografen van IKC-Natuurbeheer. Cultuurhistorie lijkt te worden vereenzelvigd met ontginningsgeschiedenis. Enigszins gechargeerd gezegd: als die ontginningsgeschiedenis wordt aangelengd met wat Romeinse resten (soms is zelfs een vaag vermoeden dat er iets waardevols in de grond zit al voldoende), en met hier en daar een mooi landgoed of een oud bolwerk, heb je al snel een Belvedere-gebied.

Strijd tegen het water

Bij het lezen van de bijlage – zoals gezegd een boek apart – wordt pas echt duidelijk hoe eenzijdig die invalshoek is. Ik kreeg welhaast een punthoofd van al die esdorpenlandschappen en laag- en hoogveenontginningen. Er is toch wel iets meer onder de cultuurhistorische zon? De nota mist een heldere grondslag en duidelijke richtinggevende uitgangspunten, zoals die wel werden gehanteerd in *Made in Holland*, het vorig jaar door de Raad voor het Landelijk Gebied gepubliceerde advies. Daarin

wordt de Nederlandse cultuurhistorie onder meer vanuit een internationaal perspectief geschetst en het ontstaan van het land, de vormende krachten en de verschillende landschappelijke verschijningsvormen in strakke penseelstreken uiteengezet. Zo wordt de centrale betekenis van water als uitgangspunt benadrukt.

In *Belvedere* ontbreekt zo'n uiteenzetting. Weliswaar wordt het beleid in de nota ook in een internationaal kader geplaatst en wordt gesteld dat de Nederlandse cultuurhistorie 'in het licht van de strijd tegen het water' van bijzondere betekenis is, maar erg veel dieper wordt er niet op ingegaan.

Uit de bijlage waarin de gebieden staan beschreven blijkt dat de invalshoek 'strijd tegen het water' bij de selectie slechts in beperkte mate een rol heeft gespeeld. Want al valt er op het eerste gezicht weinig te klagen – zo zijn er nogal wat polders die de Belvedere-status hebben bereikt – bij nadere beschouwing blijkt op welke elementen de nadruk wordt gelegd. Aan bepaalde gebieden of landschapselementen die vanuit waterstaathistorisch oogpunt van enorme betekenis zijn, wordt slechts summier of zelfs in het geheel geen aandacht besteed. Enkele voorbeelden kunnen dit illustreren. Als die strijd tegen het water van zo'n bijzondere betekenis is – en wie zal dat ontkennen? – waarom wordt dan de Hondsbossche Zeewering alleen maar genoemd en blijft het effect en de betekenis van die machtige dijk op de omgeving onbesproken? Waarom zijn enkele andere, niet minder belangrijke zeeweringen niets eens in de gebiedsbeschrijvingen opgenomen? Zo is het vergeefs zoeken naar de Westkapelse Zeedijk in de beschrijving van Walcheren.

En wat te denken van het ontbreken van de Afsluitdijk? Bezit dat gebied van en rond die dijk echt alleen maar cultuurhistorische basiswaarden? Aan andere zeer ingrijpende waters-taatkundige werken als het graven van de Bergse Maas en de Nieuwe Merwede, landschappelijke ingrepen waarover in de 19de eeuw heel wat te doen is geweest, gaan de samenstellers van de nota al evenzeer voorbij. Dat geldt eveneens voor de Haarlemmermeerpolder, een ander grootschalig en belangrijk waterstaatswerk. Hoe moet in het licht hiervan de opmerking worden geïnterpreteerd dat 'ook de leeftijds grens van wat we tot cultuurhistorisch erfgoed rekenen verschuift met de jaren, waardoor bijvoorbeeld de eerste Deltawerken in zicht komen', een opmerking die zelfs twee maal in de nota wordt gemaakt?

Traditionele visie

De samenstellers van de nota blijken voor meer aspecten weinig oog te hebben gehad. De visie is nogal traditioneel. Zo is het industrieel

erfgoed al evenzeer verwaarloosd. Maar het behoeft anno 2000 toch geen betoog meer dat ook industrieel erfgoed van grote cultuurhistorische waarde zijn kan? Ja, ik heb in de nota gelezen dat een gebiedsgerichte benadering slechts één manier is om de relatie cultuurhistorie en ruimte te bezien. Daarnaast wordt nog een thematische benadering onderscheiden, die een verspreiding kent 'die verder reikt dan een af te bakenen gebied'. Als voorbeelden daarvan worden onder andere historische infrastructuur, historische verbanden als de Hanzesteden en historische waterwerken gegeven. Maar waarom kunnen deze thema's niet ook in een gebiedsgerichte benadering worden ondergebracht? Binnen die thema's zijn immers vaak regionale variaties te onderscheiden? Is het bestaan van regionale verscheidenheid bovendien niet mede het gevolg van het al dan niet voorkomen van bepaalde thematische aspecten? Daarnaast is onduidelijk waarom bepaalde thema's (landgoederen, verdedigingslijnes) wel passen in een gebiedsgerichte benadering en andere niet. Dit riekt naar een zekere mate van willekeur (of moet men het noemen smaak en belangstelling?) bij de samenstellers. Omdat die thematische benadering verder niet is uitgewerkt, hangt volledig in de lucht hoe die thematische waarden worden gewaardeerd en of ook die thematische benadering richtinggevend kan zijn voor de ruimtelijke ordening.

Andere gebieden vogelvrij?

De nota roept nog meer vragen op. Zo wordt niet ingegaan op de kwestie hoe de Belvederegebieden zich verhouden tot andere beschermings- en behoudtendenzen op het gebied van bijvoorbeeld natuurwaarden en het aardkundig erfgoed. Een andere kwestie is het lot van de niet-Belvederegebieden met slechts cultuurhistorische basiswaarden of slechts enkelvoudige hoge cultuurhistorische waarden. Zijn die vogelvrij? Wat te denken bijvoorbeeld van de toekomstige ontwikkeling van het gebied tussen Amsterdam en Haarlem, een in mijn ogen uitermate karakteristiek deel van Nederland, een streek die gekenmerkt wordt door een al eeuwenoude dynamiek, en daardoor een gebied met veel belangrijk erfgoed uit verschillende tijden. Zal ook daar bewust kunnen worden omgesprongen met de cultuurhistorie?

Een tipje van de sluier wordt opgelicht in de paragraaf *Ruimtelijke dynamiek en cultuurhistorische waarden*. Daar rept de nota van vier verschillende gebiedstypen waarbij op de ene as de cultuurhistorische waarde is afgezet en op de andere de ruimtelijke dynamiek. Daaraan zijn de wenselijke beleidsstrategieën gekoppeld. Vooral in dynamische gebieden mag men op grond van deze ruimtelijke typering op zijn qui vive zijn. Moderne ruimteclaims zijn dominant

in gebieden met hoge ruimtelijke dynamiek en sectorale cultuurhistorische waarden. In deze gebieden lijkt het bestaan van cultuurhistorische waarden er dus het minst toe te doen. Daar wordt, zo staat er letterlijk, 'de cultuurhistorie van de toekomst gemaakt.' Dat laten onze vormgevers van vandaag – de projectontwikkelaars – zich denk ik geen twee maal zeggen. In een Belvedere-gebied met een hoge ruimtelijke dynamiek wordt daarentegen een 'confrontatie' verwacht. Een confrontatie? Wat moet ik me daarbij voorstellen? Stond er bovendien niet elders in de nota dat de hoofd-doelstelling juist was dat de cultuurhistorie richtinggevend moest zijn voor de inrichting van de ruimte? Blijft daar na een 'confrontatie' nog veel van over?

Kortom, de nota Belvedere is een verheugende stap om de 'schoonheid' van ons land blijvend onder de aandacht te houden. Maar wel valt te hopen dat er in de komende jaren echt werk wordt gemaakt van verder onderzoek, samenwerking en kennisontwikkeling, zoals wordt aangekondigd. Door het daadwerkelijk betrekken van de thematische invalshoeken en de integratie daarvan in gebiedskeuzen kan de eenzijdigheid worden doorbroken. Ook zal bij de formulering van de waarden meer verschillende deskundigheid moeten worden betrokken.

Bovendien is het is goed stil te staan bij het door de Raad van het Landelijk gebied gemoreerde verschijnsel van *geografische bijziendheid*: de mate van ruimtelijke verscheidenheid is meestal minder uniek dan de inwoners van een land vaak denken. Ook kan het geen kwaad stil te staan bij een ander door deze Raad genoemd verschijnsel: *geografische scheeftrekking*. Algemeen voorkomende landschapstypen worden door de plaatselijke bevolking vaak als bijzonder aangemerkt en op internationale schaal zeldzame landschappen worden ondergewaardeerd. In dit licht is het misschien goed te beseffen dat onlangs uit onderzoek is gebleken dat het Nederlandse landschap een grote aantrekkingskracht heeft. Veel buitenlandse toeristen noemden het bijzondere landschap een belangrijke reden voor hun bezoek. En, geloof mij, die kwamen niet voor de grafheuvels op de Veluwe of de Drentse esdorpen. Die wilden polders, molens, dijken, Deltawerken en schilderachtige, dichtbijeen gelegen, middelgrote steden en dorpen zien!

Dr. W. van der Ham is geograaf en historicus. Vorig jaar promoveerde hij in Delft op het proefschrift 'Heersen en beheersen, Rijkswaterstaat in de twintigste eeuw', Zaltbommel, Europese Bibliotheek.

Ik voel me oud

Ik voel me oud. Ik voel me ouder dan ik eruit zie. Ik zie er jong uit, maar ik ben al oud van hart. Ik zie er jong uit, maar het gaat er niet om hoe je eruit ziet, maar hoe je je voelt, en ik voel me al oud. Of zit ik nu op te scheppen?

Je laat je erop voorstaan...

Mag dat soms niet? Ik weet nog goed dat vroeger, in de tweede helft van de vorige eeuw, jong zijn juist enorm gewaardeerd werd! Je was wat als je jong was, maar als oudere was je niets waard, het arbeidsproces zag niks meer in je. Over de dingen die je mooi vond, werden grapjes gemaakt.

Over Heemschutleden werden grapjes gemaakt.

Dat waren natuurlijk oude zakken, omdat het vaak mensen boven de 50 waren, die bovendien nog pleitten voor het behoud van oude kernen. Ton Koot kon zich daarover in de vorige eeuw heel erg opwinden, en ging gewoon zijn eigen weg. Pas later bleek dat mensen als hij zijn tijd flink vooruit waren geweest. Dat het inderdaad geen zin had om oude binnensteden volledig dienstbaar te maken aan het autoverkeer. Dat je dan ontzettend veel verkeer aantrekt, dat de stad dan net zo dichtsluit als voorheen, en ook nog zijn karakter kwijt is.

Waar of niet, het zijn vaak oudere mensen, die zich sterk maken voor het behoud van cultuurhistorische waarden. Ik denk zelfs dat je eerst een tijdje geleefd moet hebben, voordat ze je überhaupt iets zeggen. De winst van de levenservaring! Dus wie klaagt over het relatief oude ledenbestand van Heemschut, mag dat wel eens bedenken.

Zeg eens iets aardigs over jongeren...

Voetbalvandalisme, zinloos geweld, gsm-terreur, patatcultuur, lawaai cultuur... Eh... zijn kinderen niet enig?

WAARNEMER